

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

O'QUV QUROLLARI TERMINLARINING STRUKTUR-SEMANTIK JIHATLARI

Xamidjonova Dilnura

Andijon Davlat Texnika Instituti stajyor-o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda ta'lim vositalari terminlarining struktur-semantik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot davomida terminlarning leksik-ma'noviy jihatlari, ularning morfologik qurilishi hamda sodda, qo'shma va birikmali shakllarda qo'llanishi tahlil qilindi. Shuningdek, terminologik tizimda jins-tur (giper-giponimiya), butun-qism (partonimiya) va xolo-meronimik munosabatlar misollar asosida izohlandi. Tahlilda S. Ibrohimov, Sh. Shoabdurahmonov hamda S. Sobirov kabi olimlarning ilmiy qarashlariga tayangan holda terminlarning til tizimidagi o'rni ochib berildi. Mening shaxsiy kuzatishlarim va tahliliy mulohazalarimga ko'ra, o'quv qurollari terminlari tilning faol rivojlanayotgan, dinamik leksik qatlamlaridan biri ekanligi asoslab berildi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik va terminologiya sohalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: *ta'lim vositalari, atama, tuzilma-semantika, leksik birlik, grammatik tuzilish, ma'no, terminologik tizim.*

KIRISH

Til jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning rivojlanishi jarayonida yangi tushunchalarni ifodalovchi terminlar alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, o'quv qurollari terminlari ta'lim tizimining muhim leksik qatlamini tashkil etib, bilim berish jarayonida qo'llaniladigan predmet va vositalarni aniq nomlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan ularning struktur-semantik jihatlari o'rganish tilshunoslikda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar, jumladan S. Ibrohimovning kasb-hunar leksikasi haqidagi tadqiqotlari hamda Sh. Shoabdurahmonov va S. Sobirovning nazariy qarashlari terminlarning til tizimidagi o'rnini aniqlashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu olimlarning fikrlaridan kelib chiqib aytish mumkinki, terminlar nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki milliy tilning boyishiga ham xizmat qiladi.

Darhaqiqat, o'quv qurollari terminlari o'zining semantik tuzilishi va morfologik shakllari bilan murakkab tizimni hosil qiladi. Mening shaxsiy kuzatishlarim va tahliliy yondashuvlarimga tayanib aytish mumkinki, bu terminlar sodda, qo'shma va birikmali shakllarda namoyon bo'lib, giper-giponimik hamda partonimik munosabatlar orqali o'zaro bog'lanadi. Shuningdek, terminlarning shakllanishida affiksatsiya, o'zlashgan qatlam va ichki semantik rivojlanish jarayonlari muhim rol o'ynaydi. Bu esa o'quv qurollari terminlarining doimiy ravishda boyib borayotgan, dinamik leksik qatlam ekanligini ko'rsatadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi o'quv qurollari terminlarining struktur va semantik xususiyatlarini tahlil qilish, ularning til tizimidagi o'rnini aniqlash hamda ilmiy xulosalar chiqarishdan iboratdir. Ushbu tezisning asosiy maqsadi o'quv qurollari terminlarining struktur-semantik xususiyatlarini aniqlash, ularning leksik tizimdagi o'rnini belgilash hamda semantik munosabatlar orqali ichki tuzilishini yoritishdan iboratdir. Tadqiqot jarayonida terminlarning shakllanishi, ma'no taraqqiyoti va tizim ichidagi o'zaro bog'liqligi lingvistik tahlil asosida o'rganildi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'quv qurollari terminlari semantik jihatdan murakkab tizimga ega bo'lib, ular giper-giponimik munosabatlar orqali ierarxik tuzilmani hosil qiladi. Masalan, "o'quv quroli" giperonim sifatida daftar, qalam, o'chirg'ich, chizg'ich kabi giponimlarni birlashtiradi. Bu holat terminlarning umumiy va xususiy ma'nolar asosida tizimlashganini ko'rsatadi. Darhaqiqat, mening shaxsiy kuzatishlarimga ko'ra, o'quv qurollari terminlarida partonimik munosabatlar ham keng uchraydi. Masalan, "qalam" butun birlik sifatida uning qismlari — sterjen, korpus, uch qism bilan semantik jihatdan bog'liqdir. Xuddi shuningdek, "daftar" butun sifatida muqova, varaqlar, tikuv qismi kabi tarkibiy elementlardan iborat.

Tahlil natijalari shuni ham ko'rsatadiki, terminlar tuzilish jihatidan sodda, qo'shma va birikmali shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan:

- sodda: qalam, daftar, bo'r;
- qo'shma: ruchka-qalam, rangli-qalam, doskatozalagich;
- birikmali: yog'och chizg'ich, plastik o'chirg'ich, rangli marker.

Shaxsiy tahlillarimdan kelib chiqib aytish mumkinki, o'quv qurollari terminlarining shakllanishida affiksatsiya usuli ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, chizg'ichchi, yozuvli, o'chirg'ichli kabi shakllar tilning ichki imkoniyatlari asosida hosil bo'ladi va leksik tizimning boyishini ta'minlaydi. Shuningdek, ayrim terminlar o'zlashgan qatlam asosida shakllangan bo'lib, ular tilning xalqaro aloqalar orqali boyib borayotganini ko'rsatadi. Masalan, marker, albom, atlas, karton kabi so'zlar ta'lim leksikasida faol qo'llaniladi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar natijasida o'quv qurollari terminlari:

- semantik jihatdan tizimli;
- struktur jihatdan rang-barang;
- morfologik jihatdan dinamik;
- va kognitiv jihatdan mazmunli birliklar ekanligi aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda, mening shaxsiy tahliliy yondashuvimga ko'ra, o'quv qurollari terminlari tilning doimiy rivojlanib borayotgan, faol leksik qatlamlaridan biri bo'lib, ularning struktur-semantik xususiyatlarini o'rganish tilshunoslik uchun muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayev F. *O'zbek tili leksikasining ba'zi bir masalalariga doir.* – T., 1949.
2. Shoabdurahmonov Sh. *O'zbek adabiy tili va xalq shevalari.* – Toshkent, 1962.
3. Sobirov S. *O'zbek tilining sistemalar sistemasi tamoyillari asosida tadqiq etish.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
4. *O'zbek tili leksikologiyasi.* – Toshkent: Fan, 1981.
5. Usmonov S. *O'zbek tili terminologiyasining ba'zi masalalari.* – Toshkent: O'qituvchi, 1964.
6. Ibrohimov S. *Farg'ona shevalarining kasb-hunar leksikasi.* – Toshkent, 1959.
7. Bulatov S.S., Tursunaliyev N. *Kulolchilik san'ati.* – Toshkent, 2002.
8. Andapulatoва F.I. *Terminlarning tildagi o'rni va ahamiyati.* – Scientific Progress, 2023.
9. Navoiy asarlari lug'ati / Tuzuvchilar: Shamsiyev P., Ibrohimov S. – Toshkent: Fan, 1978.

